

Educatieve Visie Platform WOII

"Herinnering is een vorm van ontmoeting" Kahlil Gibran (1883 – 1931)

De Tweede Wereldoorlog (WOII) geldt als het belangrijkste politieke breekpunt in de moderne geschiedenis van Nederland. Ook als moreel ijkpunt speelde en speelt zij een grote rol in ons collectieve geheugen – zij het onder veranderende, en altijd weer omstreden perspectieven. Met het verstrijken van de tijd verandert nu ook de aard van het verleden: van doorleefde herinnering wordt ook WOII meer en meer geschreven geschiedenis met ruimte voor multiperspectiviteit. Om die herinnering toch levend te houden, en de geschiedenis van WOII zinvol te kunnen blijven ontsluiten is een versterkte, samenhangende inspanning van alle organisaties en initiatieven die in dit veld actief zijn, noodzakelijk.

Platform WOII is een netwerk dat musea, kenniscentra, educatieve diensten en anderen die de herinnering aan WOII levend houden, verbindt en vertegenwoordigt. Met deze notitie nemen wij namens allen de handschoen op om die herinnering met het oog op de komende generaties te versterken en te verduurzamen. Als eerste van een serie maatregelen, voortvloeiende uit de twee rapporten van de Commissie Cohen (2014, 2015) presenteren we hier de grondslag ('rationale') voor een curriculum voor scholieren in po, vo en mbo. Dat wil een samenhangend kader bieden voor educatieve activiteiten in de breedste zin van het woord dat betrokken organisaties én scholen houvast biedt om het herinneren en herdenken van WOII vorm en betekenis te geven. Behalve aan historische kennis en historisch redeneren wordt daarin ook integraal aandacht besteed aan de ontwikkeling van vaardigheden en houdingen die horen bij het bredere domein burgerschapsvorming.

Visie

De geschiedenis van WOII en onze omgang ermee verandert. Ooit was er sprake van een eenduidig narratief van 'goed' versus 'fout'. Nu is er in verhalen over de oorlog meer ruimte voor nuanceringen, voor de gelaagdheid, de tegenstrijdigheid ook van motieven en perspectieven. Daarnaast is er meer en meer belangstelling voor biografische en lokale verhalen. Blijkbaar hebben concrete ervaringen van toen, kennis van de dilemma's en keuzes waar mensen toen mee worstelden, zeggingskracht voor ons leven anno nu, voor onze waarden en onze (politieke) overtuigingen. Die verandering is niet alleen, maar zeker ook het gevolg van het verstrijken van de tijd: het einde van WOII ligt inmiddels al meer dan zeventig jaar achter ons. De directe herinnering eraan is daardoor allengs aan het vervagen. Verhalen erover leven niet meer in elke familie voort. Ook de veranderende samenstelling van de bevolking speelt daar een rol in. Herinnering is al met al definitief geschiedenis aan het worden.

Juist in het licht hiervan wil Platform WOII het verhaal over de Tweede Wereldoorlog levend én actueel houden. Het wil verhalen uit of over die oorlog blijven vertellen, en ervoor zorgen dat ook jonge mensen die verhalen kunnen blijven verbinden met de actualiteit waarin zij opgroeien. Kennis van de feiten van die verschrikkelijke oorlog – discriminatie, uitsluiting en vernietiging van groepen mensen, recht- en wetteloosheid, vernietiging op grote schaal – blijven van belang. Maar ook en juist nu laten die feiten zich verbinden met waarden als rechtvaardigheid, vrijheid en solidariteit, met deugden als moed en opofferingsgezindheid en met hun tegengelen: lafheid, egoïsme, kortzichtigheid en haat. De uitdaging is al met al om ervaringen van WOII in al hun complexiteit te ontsluiten voor de kinderen en jongeren van nu, en geschikt te maken voor hun vorming als burgers van onze veelkleurige democratische samenleving.

Uitgangspunten

Wij leven in een democratische rechtsstaat die haar burgers én anderen gelijke rechten en vrijheden garandeert. Het belang van WOII overstijgt de directe herinnering eraan: zij laat zien waar ontzegging van deze fundamentele rechten en vrijheden toe kon en kan leiden. Centraal in de educatieve visie van het Platform WOII staat hierom

het buitenwerkingstellen van de rechtsstaat in Nederland als gevolg van oorlog en bezetting, en de directe en indirecte gevolgen daarvan voor concrete individuen en groepen mensen (1940 – 1946).

Rond die kern is het mogelijk onderwijs te (doen) ontwikkelen dat kennis van WOII in een brede historische context tot onderwerp heeft, en daar oefening in vaardigheden en houdingen rond democratische kernwaarden aan koppelt. Dat betekent dat deze educatie behalve in de curricula van het vak geschiedenis óók verankerd moet zijn in bestaande of nog te ontwikkelen curricula of leerlijnen rond burgerschap en eventueel persoonsvorming.

Domeinen

Het platform onderscheidt drie domeinen of niveaus waarin deze educatie – op school en elders- verankerd wordt. Hoewel die hier als gescheiden worden voorgesteld, lopen zij in de praktijk door elkaar heen c.q. veronderstellen en versterken zij elkaar.

- A. Oriëntatiekennis: bezetting en Holocaust in context
- B. Vaardigheden: historisch denken en redeneren; empathie
- C. Attitudes: reflectie; moreel oordelen en handelen

AD 1. Oriëntatiekennis: de bezetting in context

Het platform WOII heeft een referentiekader opgesteld. Dit kader beoogt met zes kenmerken een raster te presenteren van onderwerpen in die aan bod dienen te komen in de behandeling van WOII

1. De botsing van ideologieën – fascisme/nationaalsocialisme, communisme, liberaal kapitalisme
2. De wereldwijde schaal en het alomvattend karakter van het conflict
3. De systematische uitsluiting van en genocide op groepen mensen (Holocaust)
4. De herschikking van de wereldkaart en de dekolonisatie na de oorlog
5. Internationale samenwerking
6. Beelden van de oorlog (1945 – heden)¹.

Zoals gezegd dient deze kennis ter verheldering en verdieping van het centrale thema "*de buitenwerkingstelling van de rechtsstaat in Nederland, en de directe en indirecte gevolgen daarvan voor concrete individuen en groepen mensen (1940 – 1946).*" Het aanbrengen van die kennis is geen doel op zichzelf, maar dient vooral een goed begrip van de oorlog en de verschillende ervaringen ervan. Een insteek op belevenissen en bekommernissen van herkenbare personen maakt het gemakkelijker mogelijk dat deze kennis bovendien tot bewustwording over de oorlog en haar enorme impact leidt.

AD 2. Vaardigheden: historisch denken, multiperspectiviteit

Een belangrijke vaardigheid om samen te kunnen leven en deel te nemen aan gemeenschappen en de samenleving is empathie: het vermogen je te kunnen inleven in een ander. Dit betekent niet dat je je vereenzelvigd met die ander, maar vooral dat je kunt begrijpen waarom mensen handelen zoals ze doen in een gegeven context. In het geschiedenisonderwijs wordt deze empathie bevorderd door de vaardigheid om de standplaatsgebondenheid van actoren en/of bronnen te herkennen en te analyseren. Ook het verplichte vak maatschappijleer draagt met kernbegrippen als 'referentiekader' en 'socialisatie' bij aan deze vaardigheid. Educatie rond WOII wil systematisch bijdragen aan de ontwikkeling van zgn. historische denkvaardigheden. Tegelijk worden daarbij burgerschapsvaardigheden in het spel gebracht, zoals het reflecteren op de basiswaarden van de democratische rechtsstaat, het vermogen kritisch te denken en te oordelen, en het kunnen

¹ Alle hier genoemde inhouden, behalve nummer 6, corresponderen met zgn. Kenmerkende Aspecten zoals die zijn benoemd in het beoogde curriculum voor het vak geschiedenis. Bedoeld bij 6 is een geschiedenis van en reflectie op de herinnering(scultuur) zelf.

duiden van de betekenis van mensenrechten in het eigen leven en de samenleving (Bron & Van Vliet, 2012). WOII c.q. de bezetting van Nederland leveren bij uitstek contexten die tonen, dat en waardoor mensen verschillende perspectieven kunnen innemen. Zij zijn een rijke bron om te onderzoeken wat voor verschillende mensen motieven en redenen van handelen zijn.

Met zo'n nadrukkelijke insteek op multiperspectiviteit – vanzelfsprekend ondersteund met goed bronnenmateriaal – kan educatie rond WOII ook gemakkelijker aansluiten bij de belevingswerelden van kinderen en jongeren met een migratie-achtergrond. Tenslotte dragen ook vragen naar betekenissen en interpretaties van de oorlog, van het herdenken en vieren, en het leggen van mogelijke verbanden met actuele vraagstukken bij aan het leren denken op een hogere orde, en stimuleren zij mogelijk ook de ontwikkeling van (vaardigheden van) reflectie en zingeving (zie 3).

AD 3. Houdingen: waarden(communicatie); reflectie; gedrag

De bezetting luidde in Nederland een periode in van rechteloosheid, willekeur, vervolging en vernietiging. Deze ervaring en de herinnering eraan hebben een groot stempel gedrukt op de politiek, de cultuur en het waardenbesef in het Nederland van na de oorlog – en doet dat tot op de dag van vandaag. Voor (toekomstige) burgers is het belangrijk de verhalen erover te kennen en zich daar ook actief toe te (leren) verhouden. Met de buitenwerkingstelling van de rechtsstaat als centraal thema, draagt educatie over WOII op een zinvolle manier bij aan communicatie over en reflectie op waarden, normen en deugden. Behalve om de waarde(n) van een democratische rechtsstaat gaat het daarbij ook om de omgang tussen mensen in onze pluriforme, multiculturele samenleving. Ook actuele kwesties die daarin spelen – rond migratie, vluchtelingen, polarisatie en populisme – laten zich met enige omzichtigheid verbinden met thema's die in en rond WOII speelden. Op deze manier draagt educatie over geschiedenis en herdenken niet alleen bij aan het behalen van burgerschapsdoelen als 'openheid' en 'ambigüiteitstolerantie', maar mogelijk ook aan de vorming van veelkleurige jeugdige Nederlanders tot volwassen burgers die actief en positief bij willen dragen aan onze democratische samenleving.

Inbedding en leerlijnen

Traditioneel heeft WOII een plek in het geschiedenisonderwijs. Het onderwerp wordt behandeld in de onderbouw van het vo (vmbo, havo, vwo), waar geschiedenis een verplicht vak is. Ook in het po staat geschiedenis (meestal vanaf groep 5) op het rooster als onderdeel van *Oriëntatie op jezelf en de wereld*. Hoewel er reden is om aan te nemen dat het vak niet overal even diepgaand behandeld wordt, is WOII een thema waar veel leerlingen zeker mee in aanraking komen (Kaaop & Visser, 2016).

In de bovenbouw van het vo is geschiedenis een keuzevak. Maatschappijleer (rechtsstaat) is daarentegen een verplicht schoolexamenvak op alle niveaus. Bovendien geldt voor alle scholen sinds 2006 de verplichting vorm te geven aan burgerschapsonderwijs. Het realiseren van deze burgerschapsopdracht is al sinds de invoering van de wettelijke verplichting een punt van zorg (Inspectie van het onderwijs, 2016) en discussie over de verantwoordelijkheden van de overheid en de sector. Ook de concretisering van de burgerschapsopdracht blijkt een uitdaging voor scholen en leraren. Een goed uitgewerkte (WOII) educatie kan tegemoet komen aan de handelingsverlegenheid die veel scholen hebben op het vlak van burgerschap en vorming.

Op het MBO is andere wet- en regelgeving van toepassing. Dat wil niet wil zeggen dat in deze sector het burgerschapsonderwijs tot tevredenheid stemt (Onderwijsraad 2012). Wel heeft burgerschap in het MBO veelal de vorm gekregen van een apart vak, waarbij aansluiting gezocht kan worden.

Bij het ontwikkelen van een eigen, specifieke leerlijn (8 – 18) is het zinvol dat het Platform WOII en haar individuele leden en partners zo veel mogelijk aansluiting zoeken bij bestaande curricula, zoals die hierboven kort zijn omschreven. Waar po en de onderbouw vo idealiter kunnen worden ontwikkeld in de vorm van een zgn. doorlopende leerlijn (8 – 14), zal er voor het vervolgonderwijs (met name het mbo) mogelijk een ander traject moeten worden doorlopen.

Bij het ontwikkelen van educatieve producten die van deze leerlijn zijn afgeleid zal de neiging bestaan, bij jongere leerlingen c.q. bij leerlingen met een meer praktische opleiding, meer aandacht te besteden aan kennis (Domein A), minder aan vaardigheden en attitudes (Domeinen B en C). De uitdaging van het ontwikkelen van een stevige

leerlijn zal er uit bestaan, aldoor integraal aandacht te besteden aan alle drie de domeinen – zij het in gepaste, gewogen mate en op gepast niveau. Dat vraagt op duurzame betrokkenheid van specialisten in de sector (curriculum, didactiek) en goede, blijvende monitoring van de ontwikkelde producten.

Ambities en vervolg

De ambities die hier tot uitdrukking zijn gekomen voeren tot de volgende acties, die in de loop van het 2017 worden uitgewerkt in een werkplan en verder in gang zullen worden gezet:

- Delen van deze agenda met relevante partners / stakeholders, ophalen van feedback, eventueel bijstellen van de agenda
- Onderzoek (literatuuronderzoek en vragenlijsten) onder leraren en leerlingen: welke kernvragen en behoeften leven er m.b.t. educatie rond WOII?
- Het (doen) ontwikkelen van een leerlijn WOII – in aansluiting op de doelen en inhoud van het onderwijs geschiedenis, maatschappijleer en burgerschapsvorming en met systematische inbedding van buitenschoolse educatie, museumbezoek, enz.
- Koppelen van leerlijn aan bestaande educatieve materialen (inclusief digitaal); inventariseren van mogelijke lacunes en maatregelen tot opvullen ervan
- Nagaan hoe daarbij rekening gehouden kan worden met lokale verschillen / lokale arrangementen
- Nader onderzoek naar mogelijkheden en beperkingen hiervan op het mbo (dat een andere wet- en beleidscontext heeft)
- Algemeen: nader plan van aanpak tot het versterken en verdiepen van het educatieve aanbod in de volle breedte van de sector, met aandacht ook voor (didactische) deskundigheidsbevordering
- Algemeen: op de hoogte blijven van ontwikkelingen rond curricula in het (funderend) onderwijs en waar mogelijk aansluiting zoeken.

Literatuur

Bron, J. & E. van Vliet (2012). Burgerschaps- en mensenrechteneducatie: Curriculumvoorstel. Enschede: SLO.

Cohen, J. (2015a). Versterking infrastructuur herinnering WOII. zp: Commissie versterking herinnering WOII.

Cohen, J. (2015b). Versterking infrastructuur herinnering WOII: Eindrapport. Van ambitie naar gezamenlijke meerjarige uitvoeringsagenda. Den Haag: Ministerie van VWS.

Inspectie van het onderwijs (2016). Burgerschap op school: Een beschrijving van burgerschapsonderwijs en de maatschappelijke stage. Utrecht: Inspectie van het onderwijs.

Kaap, A. van der & A. Visser (2016). Vakspecifieke trendanalyse: Geschiedenis. Enschede: SLO.

Onderwijsraad (2012). Verder met burgerschap. Den Haag: Onderwijsraad.